

AZ ATOMOKTÓL A CSILLAGOKIG

Előadás-sorozat (nem csak) középiskolásoknak
az ELTE TTK Fizikai Intézetében (1117 Bp. Pázmány Péter sé-
tány 1/a, 0.83 terem)
minden második csütörtökön 17 órakor

Október 14.

Skrapits Lajos:

A gravitációs kút és az inga:

Eötvös Loránd és elődeinek világhírű kísérletei a pesti
tudományegyetemen

Skrapits Lajos

– Mit tart a legjelentősebbnek Jedlik Ányos
találmányai közül?

– Jedlik Ányos közel egy évszázadot
élt, s mint bencés szerzetes Pannonhal-
mán, Győrben és a Pázmány- (később Eöt-
vös-) egyetem fizika tanszékének profes-
szoraként elég zárkózott életet élt. Tudós
búvárkodóként különösen az elektromág-
nesesség területén voltak világhírű felfe-
dezései: többek között az ún. „forgony”
(elektromágneses motor), a Jedlik-féle di-
namó és a híres osztógép, amivel nagyon finom optikai rácso-
kat tudott készíteni. Találmányai között megtaláljuk az akku-
mulátort, a szódavízgyártó gépet, a nagy feszültségeket előállító
osztógépet, amivel Bécsben akár 1 méter hosszúságú szikrákat
is keltett. Még sok más találmányát is bemutatom majd előadá-
som során.

– Hol lehet ma megtekinteni Jedlik találmányait?

– Eredeti elektromos gépeit a természettudományi múzeum-
ban: itt van többek között a nagy szikrakeltő megosztógép és az
optikai rácsot készítő osztógép. Érdekességként elmondhatom,
hogy amikor a lágymányosi campus Eötvös-szertárában rendez-
tük az eszközöket, az egyik kartondobozban téglalap alakú üveg-
lapokat találtunk. Első látásra semmi különös nem látszott rajtuk,
de aztán kiderült, hogy Jedlik eredeti optikai rácsai. Ezek – a né-
hai Levius Ernő tanár úr által – a Trefort-gimnáziumba kerültek.

– Lehet-e tudni, hogy miért a gravitáció és a kapillaritás lett
Eötvös kedvenc témája?

– Életrajzírói (volt tanítványaként Pekár Dezső, Fröhlich Izi-
dor akadémikus stb.) méltatják tudományos tevékenységét; ki-
emelik, hogy Eötvöst az akkor ismert alapvető kölcsönhatások
érdekeltek, például a gravitáció, az elektromágnesesség és a mo-
lekuláris erők (többek között a felületi feszültség).

– Mivel járult hozzá Eötvös a huszadik századi modern fizi-
kához?

– Az Eötvös-féle törvényt, amely a felületi feszültség hőmér-
sékletfüggését írja le, kevesen ismerik a vegyészeken kívül. Pe-
dig Eötvös alapvető vizsgálatokat végzett az általa kifejlesztett
reflexió módszerrel a felületi feszültség pontos meghatározására,
amellyel eloszlatta azt a korábbi tévhitet, hogy a felületi feszül-
tség időben változik. Legfontosabb tudományos munkája a súlyos
és tehetetlen tömeg arányának pontos kimérése, mégpedig 1/200
milliomod pontossággal; ezt az eredményt később tanítványa,
Renner János egy nagyságrenddel tovább javította. Ez a mérés
az Einstein általános relativitáselméletében szereplő egyik alap-
posztulátum kísérleti alapja. Einstein Eötvös méréseit igen nagy-
ra értékelte; ezt tanúsítja Eötvös halálakor (1919) tett kijelentése:
„Eötvössel a fizika egyik fejedelme távozott az élők sorából.” A
súlyos és tehetetlen tömeg arányosságát meghatározó méréseket
Eötvös, Pekár és Fekete Jenő végezték el egy pályázat keretében,
amelyet az „ars longa vita brevis” (kb. „az élet rövid, a művészet
örök”) jellegével beküldve első díjat nyertek.

Október 28.

Farkas Illés:

Miben különbözünk az egértől?

Szabályozási hálózatok a molekuláris biológiában

Farkas Illés

– Milyen előnyöket nyújt, ha a statisztikus
fizikát alkalmazzuk valamely jelenség meg-
értéséhez?

– A természetben és az emberi társadalmak-
ban gyakran fordul elő, hogy sok, egymással
kölsönható egység (molekula, sejt vagy akár
ember) érdekes mintázatokat hoz létre. A bi-
ológiában, a szociológiában, a mérnöki tuda-
mányokban és még számos más területen igen
hasznos a statisztikus fizikai szemlélet. Ezzel
a jelenség egészének lényegét igyekszünk
megragadni kvantitatív módon.

– Önök számára mi jelenti a legnagyobb kihívást a molekulá-
ris biológiában?

– Talán az, hogy a jelenségek leírásához megfelelő matemati-
kai módszereket megtaláljuk, összeállítsuk és megfelelően alkal-
mazzuk. A hálózatok itt gyakran kapóra jönnek. Érdekes, hogy
az élettudományi alap kutatásokban felhasznált kísérleti adatok
(például DNS-szekvenciák, messenger RNS-koncentrációk, fe-
hérjeszerkezet stb.) jelentős része elérhető olyan online adatbázi-
sokból, amelyek kimondottan ezeknek az adatoknak a szolgálta-
tására specializálódnak.

– Kinek jutott először eszébe, hogy a hálózatok kutatás módszerei
a biológiára is kiterjeszthetők?

– Folyamatos fejlődés során alakult ki és fejlődik napjainkban
is a biológiai hálózatos kutatások „eszköztára”. Amióta a kutatók
kölsönható molekulákat vizsgálnak, azóta használnak hálózatos
ábrákat is ahhoz, hogy megmutassák egymásnak, milyen „logika”
szerint épül fel egy-egy molekuláris biológiai „áramkör”.

A legfontosabb áttörés mégis talán a molekuláris biológiai kí-
sérleti technológiákban következett be. Két-három évtizeddel ez-
előtt egyetlen kísérletben csak egy vagy két molekulát lehetett
vizsgálni. Ma lehetőség van arra, hogy egyetlen kísérletben több
ezer fehérje kölcsönhatásait „kérdzzük végig” a sejttől.

– Tudna egyszerű példát mondani egy szabályozási hálózatra?

– 2001-ben Barabási Albert-László és kutatócsoportja az egy-
sejtű élesztőre vonatkozó ismert kísérleti adatok elemzésével ki-
mutatta, hogy az élesztőben egy fehérjetípus minél több másik fe-
hérjetípussal képes kölcsönhatásba lépni, annál jobban hozzájárul
a sejt növekedéséhez.

NEMODA BENCE interjú

Farkas Illés munkáját az OTKA a 75334 sz. projekt révén támogatja.

* * *

ALKÍMIA MA

Előadás-sorozat nem csak középiskolások számára
minden második csütörtökön, 17 órakor
az ELTE Pázmány Péter sétány 1/A épületében, a 0.83-as számú
Eötvös-előadóban

Október 7.

Farkas Ödön: Hegyen-völgyön kémia

Október 21.

Pasinszki Tibor:

Az álhalogenidek nyomában – a csillagközi felhőktől
a robbanóanyagokig